

دیوان رودکی

همراه با توضیح و نقد و تحلیل اشعار

دکتر کامل احمدنژاد

کتاب آمه

سرشناسه	: احمدنژاد، کامل، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: دیوان رودکی / مؤلف: کامل احمدنژاد ویراستار محمد نجاری - سیاوش مرشدی
مشخصات نشر	: تهران: کتاب آمه، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۰ ص.
شابک	: ISBN 978-600-5757-80-4
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا
موضوع	: رودکی، جعفر بن محمد، - ۳۲۹ ق. - نقد و تفسیر
موضوع	: شعر فارسی - قرن ۴ ق.
موضوع	: شعر فارسی - قرن ۳ ق. - تاریخ و نقد
شماره افزوده	: نجاری، محمد ۱۳۵۹ - ویراستار
شماره افزوده	: مرشدی، سیاوش ۱۳۶۲ - ویراستار
ردیابی کنگره	: ۱۳۹۱ د ۹ الف / ۳۳۶۶ PIR
ردیابی ملی	: ۸۶۱ / ۱
شماره بایخانه ملی	: ۳۹۱۱۸۳۳

کتاب آمه

دیوان رودکی

مؤلف: کامل احمدنژاد

ویراستار: محمد نجاری - سیاوش مرشدی

چاپ اول ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

چاپ فرشیوه - صحافی تهران

بلوار کشاورز - نبش کارگر - پلاک ۲۰۸ - تلفن: ۶۶۹۳۹۲۳۵ - تلفن پخش: ۶۶۳۸۲۰۷۴

Email: amehpub@yahoo.com

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۷۵۷-۸۰-۴

کلیه حقوق محفوظ است

بها: ۱۲۰۰۰ تومان

فهرست

۷	مقدمه
۹	پیش‌گفتار
۱۱	عصر رودکی
۱۴	زندگی رودکی
۱۶	تألیفات رودکی
۱۷	عنصر بیت در شعر رودکی
۲۰	شکل ظاهر و سر رودکی
۲۱	وزن
۲۱	قافیه
۲۱	ردیف
۲۱	کلمات
۲۲	قالب‌ها
۲۲	آرایه‌ها
۲۶	صور خیال
۲۹	تشبیه
۳۰	انواع تشبیه
۳۰	تشبیه جمع:
۳۱	تشبیه مضمّر:
۳۲	تشبیه مشروط:
۳۲	تشبیه مفروق:
۳۳	تشبیه مطلق:
۳۴	تشبیه تسویه:
۳۴	تشبیه تفضیل:
۳۵	استعاره
۳۶	انواع استعاره در شعر رودکی

۳۶	استعاره‌ی مصرحه:
۳۷	استعاره‌ی مکنیه:
۳۷	استعاره‌ی تبعیه:
۳۸	پیام شعر رودکی
۴۱	پیش‌نویس‌ها
۴۳	اشعار: تغزل و قصیده
۶۸	قطعه‌ها
	رباعی، مثنوی، تک‌بیت
۷۳	رباعی‌ها
۷۵	مثنوی
۷۷	بحر بحر
۷۷	بحر خفیه
۷۷	بحر هزج
۷۷	بحر سریع
۷۷	بحر مقارب
۷۹	تک‌بیتی‌ها
۱۰۳	اشعار منسوب و ملحق رودکی
۱۱۹	شرح و توضیح
۱۴۲	رباعی‌ها
۱۴۳	مثنوی‌ها
۱۴۴	شرح مثنوی‌ها بحر مقارب
۱۴۴	تک‌بیت‌ها
۱۵۶	شرح اشعار منسوب و ملحق رودکی
۱۶۵	کتاب‌نامه

مقدمه

دربار دی زندگی و آثار شاعران ما، اهل ادب و تحقیق در گذشته و حال سخنان بسیاری گفته اند. اما آنچه در زمینه شعر و اندیشه ی آنان گفته شده، به ندرت نقادانه و تحلیلی است. اغلب کلی و یک نواخت است. اکنون ضرورت دارد که شعر و ادب پر بار گذشته و امروز، نقد و بررسی شود و برای این منظور، باید شعر خود شاعر در مرکز توجه باشد و تحلیل و تفسیر شود و برای روشن شدن برخی جنبه های هنر او در حد ضرورت، حوادث زندگی و محیط اشعار او نیز در نظر گرفته شود.

در این پژوهش کوشش شده است شعر شاعر، تصاویر شعر او و حال و هوای روزگارش، از متن و بطن شعر باقی مانده او دریافت و باز آفرینی شود. به بیان دیگر، این پژوهش نوعی نقد تفسیری است، تا به گنجینه یی که ذهن و زبان رودکی دارد و در شکل دادن به سبک و سیاق او نقشی دارد آشکار شود و خواننده با شاعر به تفاهم و احساسی نزدیک تر برسد و با تجربه ی خاص او آشنا شود. چرا که هنر واقعی فرزند تجربه ی هنرمند است که از آغاز تولد در ذهن و جسم شکل می گیرد و نوع ارتباط تجربیات فردی او را با تجربیات بیرونی و اجتماعی و تشبیه او را از محیط و عناصر بیرونی شکل می دهد.

این مختصر نگاهی است به زندگی، شعر و اندیشه رودکی و به بیان دیگر، رودکی از زمان تولد در رودک سمرقند تا آن گاه که ایام پیری خود را در فقر و تنگدستی سپری کرده بررسی شده است و نیز درباره نابینایی او و اینکه مادر زاد بوده یا بعد اتفاق افتاده بحث شده است. آنچه از بررسی شعرهای برجای مانده از او بر می آید، این است که رودکی به رغم موسیقی شعر او اعتدال و تنوع است. حدود سی و پنج وزنی که در اشعار بار آورده او به کار رفته است نشانی از آشنایی او با عروض و موسیقی دارد. کلمات شعر او جز به ندرت فصیح و آشنا به ذهن است.

محور صور خیال او تشبیه است، تشبیهاتی که بیشتر از نوعی حسی به حسی و مانوس

و مقبول است. البته در اشعار او استعاره هم هست که بیشتر از نوع مکینه و شخصیت بخشی است.

اگرچه آثار باقی مانده از رودکی در مقایسه با کل آثاری که به او نسبت داده اند ناچیز است، اما با توجه به همین مقدار هم، می توان تم های (موضوع های) اصلی شعر او را تشخیص داد. به گفته ی خود رودکی از آغاز شاعری تا پایان کار دو موضوع عمده را در نظر داشته: غزل و مدح. اما تنها این دو موضوع محتوای شعری او را تشکیل نمی دهد؛ حکمت و پند، وصف و به ندرت هجو و هزل نیز در میان اشعار او هست.

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

دوره‌ی زندگی و شعر رودکی تحقیقات فراوانی در ایران و خارج از ایران انجام گرفته است، که از بین آنها، کار سعید نفیسی و عبدالغنی میرزایف از همه مفصل‌تر است و مقالات و اشعار استوانی چون فروزانفر، دکتر زرین‌کوب و دکتر شفیع کدکنی از همه پرمغزتر است. تحلیل هم دکتر یوسفی از یک قصیده‌ی او در چشمه‌ی روشن آورده، خواندنی و آموزنده است. البته محققانی که در گردآوری، تحلیل و تفسیر اشعار او زحمت کشیده‌اند، فراوان‌اند و در بخش مآخذ به اهم آنها اشاره شده است.

در این پژوهش درباره‌ی زندگی رودکی از زمان تولد او در رودک سمرقند تا آن‌گاه که ایام پیری خود را در فقر و اندوه و غم می‌گذراند و نیز درباره‌ی نابینایی او که مادرزاد بود یا بعد اتفاق افتاده، بحث شده است. آنچه از بررسی شعرهای بر جای مانده‌ی او برمی‌آید، این است که ویژگی مهم موسیقی شعر او اعتدال و تنوع است. حدود سی و پنج وزنی که در اشعار بازمانده‌ی او هست، نشانی از انشایی او با عروض و موسیقی است و در کاربرد قافیه نیز هرچند آغاز دوره‌ی شعر و شاعری او، توفیقی داشته است، جز کلماتی که بعدها مهجور تلقی شد و نیز کلمات شمال، دیگر کلمات شعر فصیح و آشنا به ذهن است.

نتیجه‌ای که از ارزیابی صور خیال او حاصل می‌شود، این است که محور صور خیال او تشبیه است، تشبیهاتی که اغلب از نوع حسی به حسی و مقبول و مأنوس است. البته در اشعار او استعاره هم هست، که بیشتر از نوع مکنیه و شخصیت‌بخشی است. استعاره تکامل‌یافته‌ی تشبیه است و سرنوشت اغلب تشبیهات زیبا این است که در طول زمان به استعاره بدل شوند. بی‌شک در دوره‌ی آغاز شعر و شاعری نمی‌توان انتظار داشت که استعاره فراوان باشد. حتی در شعر عنصری و فرخی و منوچهری هم که سال‌ها پس از رودکی می‌زیستند، جو غالب بر صور خیال، جو تشبیه است. از طرفی، تشبیه برای شاعر

عینیت‌گرا مناسب‌تر از استعاره است، که جو شعر را ابهام‌آمیز می‌کند. اگرچه آثار باقی‌مانده از رودکی در مقایسه با کل آثار او ناچیز است، اما با توجه به همین مقدار هم می‌توان تم‌های (موضوع‌های) اصلی شعر او را جست‌وجو کرد. او از آغاز شاعری تا پایان، دو موضوع عمده را در نظر داشته: غزل و مدح. اما این دو موضوع به تنهایی محتوای شعر او را تشکیل نمی‌دهد؛ حکمت و پند، وصف و به ندرت هجو یا هتک نیز در میان اشعار او هست.

این است مختصری درباره‌ی شعر رودکی که شاید بتواند برای اشاعه و شناخت آثار رودکی و آشنایی جویندگان ادبیات با این شاعر و آثارش راه‌گشا باشد.